

Doc. MUDr. Martin Vokurka, CSc.
MUDr. Jan Hugo

KAPESNÍ SLOVNÍK MEDICÍNY

Výkladový slovník lékařských termínů pro širokou veřejnost

4. VYDÁNÍ

MAXDORF

Předmluva ke čtvrtému vydání

Kapesní slovník medicíny je nejmenší, a také nejmladší z trojice lékařských slovníků nakladatelství Maxdorf. Jeho první vydání vyšlo v roce 2005, zatímco *Praktický slovník medicíny* byl poprvé vydán v roce 1994 a *Velký lékařský slovník* se objevil v roce 2002.

Každý z těchto slovníků dnes zaujímá na českém knižním trhu své místo. *Velký lékařský slovník* obsahuje ve svém aktuálním 10. vydání 45 000 hesel, a je určen především odborníkům ve zdravotnictví a rovněž těm laikům, kteří se o medicínu hlouběji zajímají.

Praktický slovník medicíny se svými 11 000 hesly je po 26 letech na trhu oblíbený jak u odborné, tak laické veřejnosti.

Čtvrté vydání *Kapesního slovníku medicíny* obsahuje přes 3600 hesel. Jde o pečlivý výběr těch pojmů, které by měl znát každý, kdo s medicínou přichází častěji do styku. Obsahuje hesla základní, s trvalou platností, ale snažili jsme se zachytit i některé výrazy z recentní doby, neboť vývoj medicínského poznání je velmi rychlý.

Považujeme za důležité, že i v české medicíně se prosadil princip partnerství lékaře a pacienta. Je zřejmé, že dobře informovaný pacient má větší šanci na vyléčení, uzdravení a plnou kvalitu života. Skutečnost, že nemocný má dnes přístup ke své zdravotní dokumentaci, však odstraňuje jen jednu ze dvou bariér: tou druhou je *lékařská terminologie*. A zde je právě jedna z úloh lékařských výkladových slovníků – včetně *Kapesního slovníku medicíny*. I přes dostupnost mnoha informací na internetu (kdy se však právě nepřehledné množství často stává pro

---

čtenáře komplikací) jsme přesvědčeni, že v tomto slovníku lze rychle najít základní definice a získat tak dobrou, a zejména spolehlivou orientaci v této oblasti. Přáním autorů je, aby tak i čtvrté vydání slovníku pomáhalo všem uživatelům k porozumění mezi pacienty a lékaři.

Praha, leden 2020

*Doc. MUDr. Martin Vokurka, CSc.
MUDr. Jan Hugo*

Jak pracovat se slovníkem

Výběr hesel

Slovník obsahuje přibližně 3500 základních pojmů medicíny. Patří k nim pojmenování orgánů lidského těla a jejich částí, názvy běžných chorob, lékařských vyšetření, běžných choroboplodných zárodků, označení skupin léků a názvy některých konkrétních léků. Z praktických důvodů jsou rovněž uvedeny běžné zkratky.

Věříme, že jednou z hlavních úloh slovníku je umožnit poučení a orientaci s minimálními vstupními znalostmi. Důraz na srozumitelnost a přístupnost patří mezi základní principy lexikografické praxe nakladatelství Maxdorf.

Termíny české a cizí

Slovník odráží aktuální lékařskou terminologii tak, jak ji lékaři v hovoru i v psané formě užívají. Převládají v ní slova cizího původu, přestože mají své české ekvivalenty – lékař dá zpravidla přednost termínu *anemie* před jeho českým (a dokonce výstižnějším) překladem *chudokrevnost*. Ve většině případů je proto výklad uveden u latinského (či řeckého) termínu, u českého ekvivalentu je pouze odkaz na cizojazyčné heslo.

Některé pojmy se ovšem i v odborné mluvě užívají častěji v české verzi (např. *kloub*, *srdce*, *žaludek*). V těchto případech je výklad uveden u českého hesla, popř. s odkazem na příslušné názvy latinské či řecké.

Lékařské termíny latinského a řeckého původu se užívají většinou v počeštěné formě (*hepatitida* místo *hepatitis*) a nejsou v hovoru pociťovány jako cizí, přinejmenším ne z hlediska syntaktického. Lékařská

---

terminologie však obsahuje i řadu výrazů a slovních spojení, které jako cizí vnímány jsou (*facies, pavor nocturnus*) a užívají se především jako názvy. U těchto výrazů, ale i u většiny anatomických názvů užívaných v původním latinském tvaru (*femur, fibula, ulna*), je za heslem uvedena zkratka označující příslušný jazyk – *lat., řec., angl., něm.* apod. Ovšem jako ve všem, co není kodifikováno, nýbrž je věcí úzu, mohou se v jednotlivých případech názory různých lékařů na to, co se chápe jako cizí, lišit.

V pravopisu odborných hesel jsme zvolili ve většině případů jeho progresivní variantu, pokud je již v lékařské literatuře a ve veřejnosti dostatečně rozšířena. V případech, kde se progresivní způsob transkripce teprve začíná prosazovat (např. *thorax, thalamus* nebo koncovka *-ismus*), jsme se důsledně přidrželi konzervativní varianty.

Výslovnost cizích slov

Výslovnost je uváděna pouze tehdy, je-li odlišná od psaného tvaru. Z praktických důvodů jsme upustili od zavádění zvláštních znaků pro hlásky, které se nevyskytují v češtině (např. angl. *rooming-in*, vysl. rumin-in, správněji např. ru:ming-in). Podobně nejsou uváděny délky samohlásek. Správná výslovnost vlastních jmen v názvech nemocí a syndromů často neodpovídá výslovnosti u nás obvyklé – např. *Buergerova nemoc* se běžně vyslovuje “bürg(e)rova”.

Poznámky k chemickému názvosloví

Na rozdíl od lékařské terminologie je chemické názvosloví kodifikováno a oficiální názvy chemických látek se často pravopisem liší od tvarů obvyklých v medicíně. Například zakončení názvů enzymů má v chemickém názvosloví pravopisnou formu *-asa* (*amylasa*), zatímco v medicínském kontextu *-áza* (*amyláza*). Podobně zakončení sacharidů *-osa*, resp. *-óza* (*glukosa* – *glukóza*). Důsledné uvádění oficiálních chemických názvů by neodpovídalo duchu slovníku, který chce zachytit současný medicínský úzus.

A

---

a. – *zkr.* pro arterii, tepnu (*lat.* *arteria*).

A. carotis – *krkavice (karotida)*

abázie – neschopnost chůze, obv. spojena s astázií

abdomen – *lat.* břicho. Část trupu pod hrudníkem. V břišní dutině jsou zejm. orgány trávicího, močového a pohlavního systému s příslušnými cévami a nervy. V horní části je břišní dutina oddělena bráničí od dutiny hrudní, dolů přechází plynule do páne

abdukce – odtažení, pohyb směrem od osy těla (končetiny). *Opak:* addukce

abduktor – sval, který provádí v určitém kloubu odtažení. *A. v ramenním kloubu je např. deltový sval*

abrace – odchylka

ablace – snesení, odnětí. Odstranění části těla či tkáně. Druh chirurgického výkonu. *A. nehtu, a. prsu (mastektomie)*

abortus – *lat.* potrat. Vypuzení či odstranění plodu z dělohy před ukončením 28. týdne těhotenství, kdy plod ještě není schopen samostatného přežití. Zahrnuje potrat **samovolný (spontánní)** a potrat umělý (**interrupci**) včetně kriminálního. Samovolný potrat se projevuje obv. krvácením, později otevřením děložního hrdla a odtokem plodové vody

abrupce – odtržení. *A. šlachy od úponu. A. placenty (předčasně odloučení placenty od stěny dělohy)*

absces – chorobná dutina vzniklá zánětem a vyplněná hnisem. Může vzniknout v jakémkoliv orgánu, způsobuje jeho

poškození a vyvolává i celkové příznaky (horečku, hubnutí, nechutenství aj.)

absence – krátká ztráta vědomí, která není provázána pádem. Objevuje se obv. u epilepsie, zejm. u dětí

absorpce – vstřebávání, např. z trávicího ústrojí (potravy, vody, léku)

abstinenční syndrom – souhrn příznaků, které jsou důsledkem odnětí, resp. nedostatku drogy, na niž je vytvořena závislost. V zásadě rozlišujeme mezi a. s. psychickým (duševním) a fyzickým (tělesným)

abulie – ztráta vůle a iniciativy, neschopnost zahájit činnost. *Provází např. těžkou depresi či schizofrenii*

abúzus – nadměrné užívání, zneužívání (nejč. nadužívání drog), též užívání v nevhodnou dobu (práce, těhotenství)

acefalus – zrůda bez hlavy

acetabulum – *lat.* kloubní jamka kyčelního kloubu

aceton – dimethylketon (CH_3COCH_3), organická látka, která v organismu vzniká při nadměrném spalování tuků (při hladovění a těžké cukrovce). Lze jej prokázat v moči a u diabetického kómatu je cítit v dechu

acetylcystein – látka usnadňující vylučování hlenu (mukolytikum). Její účinek spočívá v snížení viskozity hlenu. Užívá se rovněž při otravách některými léky (např. paracetamolem)

acetylcholin – látka přenášející vzruchy v nervové soustavě (neurotransmi-

ter). Uplatňuje se v parasympatickém nervovém systému, dále v mozku, při nervosvalovém přenosu v kosterním svalstvu a v některých místech sympatického nervového systému

acetylcholinesteráza (zkr. **AChE**) – enzym, který rozkládá acetylcholin, a tlumí tak jeho působení na synapsi. *A. je inhibována organofosfáty, což je podstatou otravy jimi způsobené*

acetylsalicylová kyselina – látka užívaná k potlačení bolesti (*analgetikum*), snížení horečky (*antipyretikum*) a ve větších dávkách i k potlačení zánětu (*antirevmatikum*). Jeden z nejběžnějších léků, jehož použití je velmi široké: chřipka a podobné virózy, bolesti kloubů a hlavy, horečka, potné kúry aj. K nežádoucím účinkům patří zejm. zažívací obtíže s nebezpečím vzniku krvácejícího vředu žaludku či dvanáctníku a alergie u některých citlivých jedinců

acidobazická rovnováha (zkr. **ABR**) – rovnováha mezi kyselinami a zásaditými látkami v těle, tj. mezi jejich tvorbou na jedné straně a vylučováním na straně druhé

acidóza – porucha acidobazické rovnováhy ve prospěch kyselin, tj. jejich zvýšená tvorba či snížené vylučování (zadržení), popř. zvýšené ztráty látek zásaditých. **Metabolickou a.** působí např. zvýšená tvorba kyselin v těle při hladovění, některých otravách či při těžké cukrovce, zadržení kyselin v těle při selhání ledvin nebo ztráty zásaditých látek při průjmeh. **Respirační a.** vzniká zadržením oxidu uhličitého při selhávání dechových funkcí (snížené ventilaci)

aciklovir (acyklovir, zkr. ACI) – látka působící místně či celkově proti viru herpes simplex i VZV. *Léky: Herpesin, Zovirax*

acne (vysl. akne) – *lat.* akné

acquisitus (vysl. akvizitus) – *lat.* získaný **ACTH** – *zkr.* hormon předního laloku hypofýzy, který řídí činnost kůry nadledvin (adrenokortikotropní hormon) [angl. **adrenocorticotropic hormone**]

ad integrum – *lat.* úplně, zcela

ad manum medici – *lat.* do rukou lékaře

ad usum externum (vysl. uzum) – *lat.* k zevnímu užití. *Např. masti, oční kapky apod.*

ad usum internum (vysl. uzum) – *lat.* k vnitřnímu užití. *Např. tablety, injekce apod.*

adamantinom – nádor čelisti vycházející ze základů zubní tkáň (z adamantoblastů). Jiný název: ameloblastom. *Nádor je větš. benigní, projevuje se jako cysta v dolní čelisti*

Adamsův-Stokesův záchvat (vysl. edemz, stouks) – náhlá ztráta vědomí způsobená závažnou poruchou srdečního rytmu (arytmií) s výrazným poklesem srdečního výdeje a porušením zásobením mozku krví. *Příčinou je úplný atrioventrikulární blok. K léčbě se často užívá trvalé kardiostimulace* [Robert Adams 1791–1875 brit. lékař; William Stokes 1804–1878 brit. lékař]

Addisonova nemoc (vysl. edizn) – nedostatečnost kůry nadledvin projevující se nedostatkem jejích hormonů, zejm. glukokortikoidů. Vzniká při poškození nadledvin, např. autoimunitním procesem, vzácněji tuberkulózu [Thomas Addison 1793–1860 angl. lékař]

Addisův sediment – kvantitativní vyšetření močového sedimentu. Vyžaduje 24hodinový sběr moči [Thomas Addis 1881–1949 am. lékař]

addukce (vysl. ad-dukce) – přitažení, pohyb směrem k ose (těla, končetiny). *Opak:* abdukce

adduktor – sval, který provádí v určitém kloubu přitažení

adenohypofýza – přední lalok hypofýzy tvořící hormony, které řídí další žlázy s vnitřní sekrecí (pohlavní žlázy, kůru nadledvin, štítnou žlázu), ovlivňují tělesný růst a činnost mléčné žlázy

adenoidní vegetace – zbytnění nosní (nosohltanové) mandle. Podobně jako krční mandle (tonzila) je i nosní tvořena zejm. lymfatickou tkání. Ke zbytnění dochází nejč. u dětí, vliv má infekce i vnější prostředí a alergie. Zvětšená mandle tvoří překážku v oblasti nosohltanu, která typicky mění hlas, ztěžuje dýchání, způsobuje častější infekce, nedoslýchavost (vztah k vyústění Eustachovy trubice) i některé psychické poruchy. Léčba je často chirurgická (adenotomie)

adenokarcinom – zhoubný nádor ze žláзовého epitelu. Může mít v různé míře zachovanou strukturu žlázy a její produkci (např. hlenu). *Vyskytuje se v tlustém střevě, žaludku, slinivce břišní, plicích aj.*

adenom – nádor ze žláзовé tkáně (žláзовého epitelu), strukturou se podobá původnímu orgánu, může mít i zachovanou sekreci. Na rozdíl od adenokarcinomu je nezahubný, ale v některých případech existuje riziko jeho malignizace (zhoubného zvrhnutí). Proto se některé a. (např. ve střevě) odstraňují. *A. mohou být nejen ve žlázách se zevní sekrecí (zažívacím ústrojí), ale i ve žlázách s vnitřní sekrecí (hypofýze, štítné žláze, nadledvině apod.). Takové a. mohou někdy produkovat nadměrná množství hormonu, stát se tak příčinou hormonální poruchy*

adenoviróza – onemocnění způsobené adenoviry. Např. akutní záněty horních dýchacích cest („chřipková“ viróza), keratokonjunktivitida (zánět spojivek a rohovky), popř. zánět plic. Adenoviry mohou způsobit i průjmová onemocnění, záněty močových cest aj.

ADHD – *angl. zkr.* porucha kombinující poruchu pozornosti a hyperaktivitu, tradiční název též lehká (minimální) mozková dysfunkce

adheze – srůst, slepení. Např. pooperační srůsty v dutině břišní

adiadochokineze – neschopnost provádět rychlé rytmické pohyby. Provází zejm. poruchy mozečku

adiktologie – obor zabývající se závislostmi

adipózní – tukový

adnátní – vrozený. *A. syfilis*

adnexitida – 1. zánět děložních adnex (dosl. přívěšků, tj. vejcovodů a vaječníků), která jsou často postižena současně (zánět vaječniku – **ooforitida**, zánět vejcovodu – **salpingitida**). Zánět vejcovodu vzniká nejčastěji šířením z dělohy, zánět vaječniku může vznikat též šířením z appendixu (jehož zánětu se někdy podobá). Zánět může být akutní nebo chronický. *Akutní vzniká náhle, projevuje se bolestivostí břicha a podbřišku, nucením na moč, celkovými příznaky zánětu (horečkou, únava apod.). Chronický má příznaky méně bouřlivé, mohou být poruchy menstruace, sexuální poruchy (např. algopareunie). Bezpečným důsledkem zánětu může být neplodnost, proto je nutná energická a včasná léčba, někdy s chirurgickým odstraněním appendixu (apendektomií)*

2. zánět přídatných orgánů mužského pohlavního ústrojí (prostaty, semených váček)

adnexotomie (adnexektomie) – chirurgické odstranění adnex, tj. vaječniku a vejcovodu. Může být jednostranná nebo oboustranná (bilaterální), někdy se kombinuje s odstraněním dělohy (hysterektomií)

B

---

bacil – 1. bakterie rodu *Bacillus* 2. obecný název bakterií tvaru tyčky. *Např. b. Kochův (BK – Mycobacterium tuberculosis), BCG, laktobacil.* 3. laické označení pro choroboplodné zárodky obecně

bacilonosičství – stav, v němž jedinec po prodělaném infekčním onemocnění (někdy bezpříznakovém) trvale vylučuje choroboplodné zárodky (zejm. bakterie), a ohrožuje tak ostatní populaci nákazou. Sám již žádné obtíže nemá. B. může být krátkodobé (po nemoci) nebo trvalé. *Trvalé nosičství může být např. u bakterie způsobující břišní tyfus (druh salmonely), která často přežívá ve žlučniku. Krátkodobě se nosičství objevuje i u jiných salmonel způsobujících průjemová onemocnění. B. má velký epidemiologický význam (veřejné stravování, velké kolektivy)*

bagatelizace – podceňování, snižování významu a velikosti (vlastních) příznaků pacientem. Důvody mohou být podobné jako u disimulace. *Opak:* agravace

bajpás – viz bypass

baktericidní – ničící („zabíjející“) bakterie. Užívá se zejm. pro antibiotika

bakterie – jednobuněčný mikroorganismus, primitivnější stavby než mají buňky rostlin a živočichů. Na rozdíl od viru obsahuje b. kromě dědičné informace (DNA) i orgány, které jí umožňují život a množení v příznivých podmínkách nezávisle na hostiteli. Některé b. jsou

člověku prospěšné (např. laktobacil). K lidským onemocněním bakteriálního původu patří např. angína, většina zápalů plic, břišní tyfus, tuberkulóza, hnisavé projevy aj. Na rozdíl od virů jsou u bakteriálních onemocnění účinná antibiotika

balanitida (balanopostitida) – zánět žaludu a předkožky pohlavního údu. Je způsobena infekcí (kapavka, mykózy, tricho moniáza aj.), podrážděním chemikáliemi či poraněním. V nejléčší a nejtypičtější formě se projevuje zarudnutím, svěděním, páchnoucím výtokem z předkožkového vaku. Může vzniknout akutní zánětlivá fimóza. Mykotická forma se vyskytuje častěji u cukrovky. Infekce se mohou přenášet pohlavním stykem (je pak nutná léčba obou partnerů)

balbuties (vysl. balbucies) – *lat.* koktavost. Funkční porucha řeči, na níž se podílejí dědičné a psychické vlivy. Někdy je spojena i s jinými neurotickými příznaky a může se zhoršovat v napjatých situacích

balneoterapie – lázeňská léčba využívající minerálních vod, koupelí, pitných kúr, rehabilitační péče, vhodné diety, životasprávy apod.

banální – nevýznamný. Jako b. infekce se označují obv. běžné respirační virózy (s kašlem, rýmou apod.). *B. infekce mohou zhoršovat průběh některých chronických chorob, někdy naopak předcházejí vzniku chorob závažnějších*

barbituráty – léky užívané zejm. v minulosti při nespavosti (hypnotika), k zklidnění (sedativa) i jako součást léků proti bolesti. Se zřetelem k nežádoucím účinkům při dlouhodobém podávání (včetně závislosti) jsou nahrazovány novějšími hypnotiky. Některé b. se podávají nitrožilně k dosažení celkové anestezie (narkózy) a k tlumení křečí (antiepileptika)

barierová antikoncepce – antikoncepce zabraňující vstupu spermií po pohlavním styku do vyšších partií pohlavního ústrojí ženy (děloha, vejcovody). *Patří k ní zejm. použití pesaru (cervikální a vaginální), někdy se sem řadí též použití prezervativu*

barotrauma – úraz nebo porucha vznikající prudkou změnou tlaku vzduchu, tj. jeho zvýšením či poklesem. *Např. ruptura bubínku či aerootitida*

Bartholiniho žláza – párová žláza v oblasti ženských zevních pohlavních orgánů (vulvy). Při pohlavním vzrušení se podílí na zvlhčování vulvy a pochvy (viz lubrikace) [Caspar Bartholin 1655 až 1738 dán. anatom; *lépe: Bartholinova žláza*]

Basedowova nemoc (Gravesova-Base-dowova nemoc) – onemocnění štítné žlázy, nejčastější příčina její zvýšené funkce (hypertyreózy) s klasickou triádou příznaků: struma, oftalmopatie, tachykardie. Je způsobena autoimunitním procesem, postihuje častěji ženy [C. A. von Basedow 1799–1854 něm. lékař]

baziliom (bazocelulární karcinom) – nejčastější kožní nádor, postihuje obv. starší osoby. Bývá zejm. na obličejí, hlavě a horních partiích trupu, ale může být kdekoliv. Mívá různý vzhled; projevuje se např. jako nehojící a šířící se vřed, někdy s mokráním a s hnisáním, jindy jako nehojící se uzlík apod. Míst-

ně může vést ke značné destrukci kůže a podkožních orgánů (např. ucha), ale nezakládá metastázy a po jeho odstranění je prognóza velmi dobrá

bazální ganglia – jádra šedé hmoty v mozku (*striatum, pallidum*), součást extrapyramidového systému, podílejí se na koordinaci pohybů. Jejich poškození se projevuje např. parkinsonismem

bazální metabolismus – látková výměna zabezpečující život organismu za zcela základních podmínek (vleže, s vyloučením pohybu, za přiměřené teploty atd.). Je nutný pro udržení činnosti srdce, dýchání apod.

bazální teplota – teplota lidského těla získaná měřením v pochvě (popř. konečníku) ráno v klidu po probuzení. Tyto podmínky vylučují jiné vlivy (zejm. pohyb) na tělesnou teplotu. Ta pak u ženy odráží změny způsobené hormonálním cyklem. Teplota stoupá ve druhé fázi menstruačního cyklu (lehce nad 37 °C) vlivem vylučování hormonů gestagenů a svědčí pro proběhlou ovulaci. Využívá se např. v antikoncepci (*případně horečnaté onemocnění ovšem toto využití znemožňuje*)

baze (báze) lebni – spodina lebky, tvoří ji spodní části kosti týlní (okcipitální), spánkové (temporální) a čelní (frontální) a mezi nimi ležící kost skalní (obsahující dutinky středního a vnitřního ucha), klínová a čichová

BCG – *zkr.* Bacillus Calmette-Guérin, oslabený kmen bakterie tuberkulózy (*Mycobacterium bovis*), který se využívá k očkování

Behčétův syndrom (vysl. bechset) – onemocnění charakterizované výskytem aft na sliznici dutiny ústní a pohlavních orgánů, postižením očí (iritidou, někdy hnisavou, uveitidou) a kožními uzly na bérkách. Dále mohou být postiženy

klouby, nadvarle aj. [Hulusi *Behçet* 1889 až 1948 tur. dermatolog]

Bechtěrova nemoc (ankylozující spondylartritida) – zánětlivé onemocnění kloubů postihující zejm. klouby páteře, křížové (sakroiliakální) klouby a některé větší klouby končetin (ramena, kyčle). Onemocnění se vyskytuje ve svých těžších formách převážně u mužů [Vladimír Michailovič *Bechtěrev* 1857 až 1927 ruský neurolog]

benigní – nezhoubný. Užívá se k označení takového onemocnění nebo jeho průběhu, které nevede k těžšímu poškození organismu a které má popř. tendenci k vyléčení. *Opak:* maligní. **B. nádor** – nádor, který se vyznačuje omezeným růstem, neníčí okolní tkáň, zůstává ohraničen, nezakládá další ložiska (metastázy). Většinou se však sám nezhojí. Některé b. nádory nepředstavují prakticky žádné riziko (*podkožní lipomy*), jiné však mohou způsobovat značné obtíže (*krvácení u myomů dělohy, tvorba hormonů u některých nádorů endokrinních žláz*) nebo jsou nebezpečné svým umístěním (*nádory mozku*). Další pacienta ohrožují možným maligním zvratem (*adenomy tlustého střeva*). Podle toho se řídí léčba

benzodiazepiny – skupina léků, psychofarmak. Zklidňují (*trankvilizéry*), odstraňují úzkost (*anxiolytika*), navozují spánek (*hypnotika*), tlumí křeče (*antiepileptika, antikonvulziva*). Hlavním lékem b. je diazepam

bércový vřed – viz ulkus

bérec – část dolní končetiny mezi kolenem a nohou. Kostru b. tvoří kost holení (tibia) a lýtková (fibula)

beri-beri – avitaminóza způsobená nedostatkem vitamínu B₁ (thiaminu). Projevuje se nervovými poruchami nebo

srdečním selháním. U nás prakticky nepřichází v úvahu

beta rytmus – rytmus na elektroencefalogramu (EEG) přítomný fyziologicky při bdění

betablokátor – léky tlumící některé účinky sympatického nervového systému; užívají se např. k snížení krevního tlaku či úpravě srdeční činnosti

bezlepková dieta – viz celiakální sprue

bezvědomí – porucha vědomí, stav, kdy si postižený není vědom okolního dění a na rozdíl od spánku jej není možné z tohoto stavu snadno probrat

biceps – dvouhlavý sval

Bifidobacterium (vysl. bifidobakterium) – *lat.* rod grampozitivních, přísně anaerobních bakterií tvaru tyčky, často rozštěpených ve tvaru „V“ nebo „Y“. Některé druhy tvoří významnou součást bakteriální flóry tlustého střeva (a tedy součást stolice) a označují se jako **bifidní flóra**

bifokální – se dvěma ohnisky, např. b. brýle (pro pohled do dálky a do blízka)

bifurkace – vidlicové rozdělení. *B. aorty (rozdělení na dvě kyčelní tepny), b. trachey (rozdělení průdušnice na dvě hlavní průdušky)*

bigeminie – závažná porucha srdečního rytmu, při níž za každým srdečním stahem následuje jedna extrasystola (mimořádný stah, ES). Tep má charakter opakujících se dvojic úderů: ++ ++ ++

bikuspidální – dvoucípý. *B. chlopeč mezi levou srdeční síní a komorou (častěji označovaná jako mitrální)*

bílá hmota mozková a míšň – část CNS, která má na řezu bílou barvu danou velkým množstvím myelinu. Tvoří ji vlákna neuronů – axony, které vedou nervové vzruchy od nervových buněk. Tato vlákna jsou sdružena do svazků označovaných jako dráhy. V mozku je

b. h. převážně uvnitř (obklopena hmotou šedou – mozkovou kůrou), zatímco v míše je na povrchu a šedá hmota je uvnitř

bilaterální – oboustranný, tj. týkající se pravé i levé strany

biliární – týkající se žluči, žlučového systému. **B. cirhóza** (primární, sekundární). **B. dyspepsie** – trávicí obtíže (dyspepsie) způsobené poruchou nebo onemocněním žlučových cest. **B. kolika** – žlučová kolika, způsobená obv. zaklíněním kaménku ve žlučniku nebo žlučovodech. Projevuje se výraznými bolestmi v pravém podžebří, které mají kolísavý charakter

bilirubin – žlučové barvivo oranžově červené barvy. Vzniká v těle z látek obsahujících hem, největší množství přitom vzniká z krevního barviva (hemoglobinu) ve slezině

bílkovina (protein) – vysokomolekulární látka (makromolekula) tvořená řetězcem aminokyselin, kterých může být v jedné molekule až několik tisíc. B. mají velký význam ve stavbě organismu (např. kolagen), v metabolismu (enzymy), v obranyschopnosti (protilátky), v krvi (albumin, hemoglobin, bílkoviny nutné ke krevnímu srážení – koagulační faktory), v činnosti svalů (aktin, myozin) atd. Také některé hormony jsou bílkovinné povahy (např. růstový hormon). *B. jsou základní složkou potravy*

binokulární – vztahující se k oběma očím

biogenní – mající vztah k životu, k jeho základu. **B. prvky** tvoří podstatu živé hmoty (zejm. uhlík, vodík, kyslík, dusík, síra, fosfor)

biochemické vyšetření – součást laboratorního vyšetření, dává důležité informace o stavu organismu a jeho orgánů.

Vyšetřuje se většinou krev (sérum, plasma) nebo moč. Možné je však i vyšetření dalších tekutin (různých výpotků, mozkomíšního moku apod.). Z b. v. krve lze zjistit stav celkového metabolismu, stav jater, ledvin, stav vnitřního prostředí, metabolismus cukrů, tuků apod.

biologická léčba – tlumení chorobných procesů na buněčné a molekulární úrovni, léčba určena obv. pro závažné závažné nemoci či nádory. Využívá nejč. specifické monoklonální protilátky

biologický materiál – v klinické praxi se tak označuje materiál biologického původu, tj. pocházející z organismu člověka. Nejč. vzorky určené k vyšetření (krev, moč, hlen, stolice, vzorky z biopsie aj.)

biopsie – vyšetření (histologické, histochemické, cytologické aj.) vzorku živého lidského orgánu nebo tkáně. B. umožňuje obv. stanovit přesnou diagnózu a rozsah onemocnění, zejm. s ohledem na volbu léčebného postupu

biorytmus – biologicky vlastní cyklus změn určitého stavu, vlastností či hodnoty. Nejznámější jsou b. denní (cirkadiánní), měsíční a roční. *K denním rytmům patří např. rytmus spánek-bdění, rytmické změny hladin některých hormonů v krvi (kortisolu) aj. Měsíčním rytmem je menstruační cyklus*

biotin (vitamin H) – vitamin rozpustný ve vodě, který je nezbytný pro metabolismus tuků a tvorbu cukrů (glukózy) v játrech. Je v žloutku, játrech, kvasnicích. Jeho nedostatek je ojedinělý. Mohl by vzniknout nadměrnou konzumací vaječného bílku, v němž je látka (avidin), která b. váže a činí nedostupným pro vstřebání

bipolární porucha – psychiatrické onemocnění, při němž se střídají poruchy nálady ve smyslu deprese a mánie

bisexualita – pohlavní orientace na jedince obou pohlaví

bisfosfonáty – léky užívané v léčbě kostních onemocnění, zejm. osteoporózy

blast – obecné označení pro některé nezralé buňky, zejm. nezralé krvinky. *Např. myeloblasty, erytroblasty aj.*

blastický – charakterizovaný přítomností nezralých buněk, obv. v souvislosti se zvratem (krizí) chronické myeloidní leukemie

blastomera – buňka zárodku, vznikající dělením zygoty (první buňky nového organismu vzniklé spojením vajíčka a spermie)

blefaritida – zánět očních víček (okrajů víček). Na okrajích víček se objevuje mírné zarudnutí a mezi řasami jsou patrné šupinky. Častěji trpí tímto zánětem osoby s větším mazotokem a lupy ve vlasech. Závažnější je hnisavý zánět způsobený bakteriemi (zejm. stafylokokem)

blefaroplastika – operace očního víčka obnovující jeho funkci (např. po těžkém zjizvení)

blefarospasmus – křeč očních víček, často jako reakce na jiné oční nemoci (cizí tělísko, oční záněty) či při některých neurologických chorobách

blok, blokáda – porucha vedení (v srdci při poruchách jeho rytmu), pohybu (v kloubu vč. páteřních kloubů), cirkulace (tekutiny), funkce apod.

blokátor – látka (obv. lék) schopná zamezit nebo omezit určitý děj

blokátory nidace – prostředky bránící uhnízdění oplodněného vajíčka v děloze (nidaci). Zahrnují zejm. hormonální přípravky (morning-after pill) a nitroděložní tělíska (IUD). Užívají se v nouzových situacích k interpci, nitroděložní tělíska i preventivně k antikoncepci

blud – porucha myšlení, jejímž základem je chorobný a falešný výchozí předpoklad, o němž je však člověk nezvratně přesvědčen. Z něho pak vyvozuje (již logicky) další závěry, které mohou výrazně ovlivňovat jeho chování a jednání. *Nemocný je např. přesvědčen o své velikosti a moci, o své genialitě a geniálních vynálezech nebo se naopak domnívá, že něco zavinil, že mu chybí některý orgán, že je sledován, ozařován různými paprsky apod.* Bludy bývají součástí psychózy (schizofrenie, maniodepresivní psychóza, paranoia)

body-mass index (zkr. **BMI**) – *angl.* parametr umožňující posouzení stavu výživy a míry ev. obezity. Vypočítá se: tělesná hmotnost (v kg) lomena druhou mocninou tělesné výšky (v m). *Za nadváhu jsou považovány hodnoty nad 25 (u žen někdy již nad 24), za obezitu hodnoty nad 30. Hodnoty pod 18,5 bývají spojeny s podvýživou (malnutricí)*

bolest hlavy – viz cefalea

borborygmus – zvuk vznikající v břiše při pohybech plynu a tekutiny ve střevě („kručení v břiše“)

borrelióza – onemocnění způsobené bakteriemi rodu *Borrelia*. Např. návratná horečka nebo u nás zejm. lymeská b. (*lymeská nemoc*)

botulismus – otrava způsobená botulotoxinem. Jed působí v nervovém systému a na nervosvalové ploténce (inhibičně). Po požití (cca za 6–72 hodin) se objeví suchost v ústech, polykací a zrakové obtíže, obrna svalů s nebezpečím ochrnutí dýchacího svalstva a zadušení. Vědomí přitom zůstává zachováno. Je nutné podat antisérum obsahující protilátky proti toxinu

botulotoxin – prudce jedovatý exotoxin vytvářený bakterií *Clostridium botulinum*. Způsobuje botulismus. B. vzniká

zejm. v nedokonale připravených masových a zeleninových konzervách (tzv. klobásový jed). V malých dávkách se používá v estetické chirurgii

bovinní spongiformní encefalopatie (zkr. **BSE**) – nervové onemocnění hovězího dobytka (nemoc „šílených krav“) charakteru pomalé virózy (resp. onemocnění způsobeného priony). Podle některých hypotéz přenosné na člověka konzumací masa postižených zvířat. U člověka by jejím projevem byla zřejmě Creutzfeldtova-Jakobova nemoc

bradavice – veruka

bradykardie – zpomalení srdeční činnosti (snížení srdeční frekvence) pod 60 úderů za minutu

bradykineze – nápadné, celkové zpomalení pohybů, patrné např. při parkinsonismu

bradypsychický – duševně zpomalený, s nízkým psychomotorickým tempem

brachycefalie – tvar lebky se zkráceným předozadním rozměrem

Braillovo písmo (vysl. braj) – slepecké písmo. Písmena jsou vyjádřena charakteristickým vzorcem vyvýšených bodů, které lze vnímat hmatem [Louis Braille 1809–1852 fr. vynálezce a učitel; sám slepý, zdokonalil systém písma vynalezeného Charlesem Barbierem]

bránice – viz diafragma

Bromadryl – lék určený k léčbě některých alergických stavů (senná rýma, kopřivka aj.), svědění, závratí aj.

bronchiální – průduškový

bronchiolus – průdušinka. Součást dolních dýchacích cest

bronchitida – zánět průdušek. **Akutní b.** vzniká obv. v důsledku virové, popř. bakteriální infekce. Nemocný má zvýšenou teplotu, dráždivý kašel s pozdějším vykašláváním hlenů (expektorací). Bývají postiženy i horní cesty dýchací.

Po několika dnech větš. dojde k uzdravení. Léčí se klidem, teplem, dostatkem tekutin, léky podporujícími vykašlávání (expektorancii). Při známkách hnisavého (bakteriálního) zánětu nebo u ohrožených osob se podávají antibiotika

bronchodilatancia – léky rozšiřující průdušky; užívají se zejm. u průduškového astmatu či obstrukční plicní nemoci (CHOPN)

bronchogenní karcinom – rakovina plic, zhoubný nádor vycházející z průdušek. Dnes je na prvním místě v úmrtí mužů na zhoubné nádory a jeho výskyt stoupá i u žen. Významným faktorem, který přispívá k jeho vzniku, je kouření

bronchopneumonie – lalúčkový zápal (zánět) plic, šířící se z malých průdušek a postihující nepravidelně jejich okolí. Je způsoben bakteriemi. Nemoc se projevuje celkovými příznaky (horečkou, únavou, schváceností), kašlem s vykašláváním. Lze ji prokázat rentgenologicky a většinou i při poslechu. Projevy bývají obv. méně bouřlivé než u pneumonie, léčí se antibiotiky

bronchoskopie – metoda, při níž se ústy do průdušek zavádí ohebný bronchoskop k jejich prohlédnutí, odběru vzorku či někdy též z léčebných důvodů; druh endoskopie

bronchospasmus – zúžení průdušek (bronchů). Vzniká u astmatu a některých alergií

bronchus – *lat.* průduška. Součást dýchacích cest. Trubicový orgán, který vede vzduch do plic a z plic. Dvě hlavní průdušky vznikají z průdušnice a postupně se větví do **bronchiálního stromu** na cca 20 generací stále menších průdušek až průdušinek (bronchiolů)

bronzový diabetes – kombinace cukrovky a tmavého zbarvení kůže. Vzniká při nadměrném ukládání železa do organis-

mu (do slinivky břišní, do kůže aj.) při hemochromatóze nebo hemosideróze

brucelóza – chronické bakteriální onemocnění, které postihuje zvířata (dobytka) a může se přenést na člověka (antropozoonóza). Projevuje se horečkami, bolestmi kloubů, celkovou slabostí aj.

Brufen – ibuprofen

brzlík – tymus

břicho – abdomen

BSE – *zkr.* bovinní spongiformní encefalopatie, nervové onemocnění hovězího dobytka (nemoc „šleňých krav“) způsobené priony. Přenos na člověka je možný zřejmě konzumací mozku a vnitřností nakažených zvířat s následným vznikem nové varianty Creutzfeldtovy-Jakobovy nemoci

bubínek (ušní) – blanka na konci zevního zvukovodu oddělující zevní a střední ucho. Rozechvěje se zvukovými vlnami, které přenášá do středního ucha na sluchové kůstky. Střed bubínku je vtažen dovnitř

bubo – zánětlivě zduřelá mízní uzlina, zejm. v třísele. Bývá při syfilis (a jiných pohlavních chorobách), klasický výskyt býval u moru

„**budík**“ – *hovor.* označení umělého pacemakeru k léčbě poruch srdečního rytmu

Buergerova nemoc, thrombangiitis obliterans (vysl. bergr, obvyklé je u nás „bürgr“) – zánětlivé onemocnění cév (vaskulitida), vedoucí k jejich zúžení s následným nedokrvěním orgánů. Postihuje často drobné tepny dolních končetin, ale v některých případech jsou zasazeny i některé vnitřní orgány. Nemoc postihuje převážně mladší muže – kuřáky [Leo Buerger 1879 až 1943 lékař v New Yorku]

bukální – týkající se tváře, tvářový

bula (bullá) – puchýř

bulbitída – zánětlivé změny v počátečním úseku dvanáctníku

bulbus – *lat.* koule, kulovitě rozšíření orgánu **1. B. duodeni** – počáteční část dvanáctníku (duodena), do níž ústí žaludek. Místo častého výskytu peptického vředu. **2. B. oculi** – oční koule. *B. paralyza* – *postižení některých hlavových nervů vycházejících z oblasti prodloužené míchy. Projevuje se poruchami řeči, polykání, žvýkání aj.* **3. B. penis** – zadní rozšířená část spongiózního tělesa penisu **4. B. vestibuli** – topořivé těleso v pohlavním ústrojí ženy uložené v oblasti vestibula

bulimie – nevladatelná chuť k jídlu, „žravost“. **Mentální b.** – onemocnění s opakovanými atakami přejídání se silným puzením k jídlu a provázené současně neadekvátní snahou zabránit ztloustnutí (zvracení, užívání projímadel apod.)

buňka – základní jednotka živého organismu, která je schopna se sama dělit a má vlastní látkovou výměnu (metabolismus)

burza – malý (obv. plochý) váček v okolí kloubů a šlach vyplněný viskózní hlenovou tekutinou. Slouží k zmírnění tření v místech vystavených značným pohybům a tlaku

burzitída – zánět kloubního váčku, vzniká např. po úrazu nebo při jiném kloubním postižení. Projevuje se zejm. bolestivostí

bypass (vysl. bajpas) – *angl.* objížďka, přemostění. Chirurgické vytvoření b. je jednou z metod léčby ischemických poruch vyvolaných zúžením nebo uzávěrem tepen. Postižené místo se „přemostí“ jinou cévou, nejč. kouskem žíly ze stehna či lýtky. Užívá se např. při léčbě ICHDK nebo ICHS (**aortokoronární b.** – tj. mezi aortou a koronárními tepnami)

C

---

calcaneus (vysl. kalkaneus) – *lat.* kost patní

calculus (vysl. kalkulus) – *lat.* kámen, konkrement

callus (vysl. kalus) – *lat.* mozol

canities (kanicies) – *lat.* šedivění vlasů

caput (vysl. kaput, 2. p. **capitis**) – *lat.* hlava. *Kromě označení hlavy jako části těla se tak označují i části orgánů, které mají charakter „hlavy“ (např. kostí, slinivky břišní)*

caput Medusae (vysl. kaput meduze) – *lat.* viditelné rozšíření podkožních žil v pupeční oblasti přední stěny břišní jako důsledek zhoršené průchodnosti hlubokých žil břišní dutiny

carcinoma (vysl. karcinoma) – viz karcinom

caries (vysl. karies) – *lat.* zubní kaz, karies

carpus (vysl. karpus) – *lat.* zápěstí, oblast horní končetiny mezi předloktím a rukou. Je tvořeno souborem 8 drobných kůstek překlenutým na dlaňové straně tuhým vazem. Na kůži zápěstí jsou viditelné příčné ohybové rýhy – rasceta

cartilago (vysl. kartilago) – *lat.* chrupavka

cataracta (vysl. katarakta) – *lat.* šedý zákal

cauda equina (vysl. kauda ekvina) – *lat.* nervové kořeny probíhající páteřním kanálem v jeho dolní části od konce míchy k výstupu meziobratlovým otvorem

cauchemar (vysl. košmar) – *fr.* noční můra, incubus

causa (vysl. kauza) – *lat.* příčina

causa mortis – *lat.* příčina smrti

cave (vysl. kave) – *lat.* pozor! Upozornění na zvlášť významný údaj, výzva k obezřetnosti. *Cave alergie na penicilin!*

cavitas (vysl. kavitas) – *lat.* dutina, vyhloubení

cefalea, cefalgie – bolest hlavy. Bývá způsobena změnou reaktivitou hlavových cév, často v souvislosti s psychickým napětím (*tenzní c.*). Je základním příznakem migrény, může být rovněž přenesena z oblasti krční páteře. K dalším příčinám patří onemocnění očí, vedlejších dutin nosních, ucha, ale též nádory, záněty a cévní mozkové příhody, z celkových onemocnění hypertenze, selhání ledvin, některé otravy aj. (sekundární c.)

cefalopagus (cephalopagus) – spojená dvojčata (podvojná zrůda) rostlá v hlavové části

cefalosporiny – rozsáhlá skupina antibiotik

cékum (caecum) – slepé střevo. Počáteční široká část tlustého střeva, do níž ústí tenké střevo. Vybíhá z něj různě dlouhý a úzký červovitý výběžek – apendix

Celaskon – vitamin C (askorbová kyselina)

celiakální sprue (celiakie, glutenová enteropatie) – onemocnění způsobující poruchu střevního vstřebávání (malabsorpční syndrom). Jeho podstatou je nesnášenlivost glutenu (*lepků*)

celulitida – degenerativní změny podkožního (zejm. tukového) vaziva, vyskytují se někdy ve stáří, častěji však konstitučně na stehnech a hýždích mladých žen

centéza – propíchnutí, punkce

cereálie – obilniny, zdroj sacharidů (s částečně zpomaleným vstřebáváním) a nestravitelné vlákniny, která zlepšuje činnost střev a je prevencí a léčbou zácpy a s ní souvisejících chorob

cerebelární – týkající se mozečku

cerebellum – *lat.* mozeček

cerebrospinální – mozkomíšní

cerebrovaskulární nemoci – skupina onemocnění CNS vznikajících na podkladě poruch mozkových cév s následným špatným prokrvením mozku (ischemií) nebo s krvácením do mozkové tkáně. Nejč. příčinou je ateroskleróza spojená s vysokým krevním tlakem, trombóza, embolie a některé vrozené vady mozkových cév

cerebrum – *lat.* mozek

cerkláž hrdla děložního (cerclage) – zdrhnutí děložního hrdla (*cervix uteri*), které se provádí, je-li jeho funkce během těhotenství nedostatečná a hrozí-li potrat

cerumen (2. p. **ceruminis**) – *lat.* ušní maz, voskovitý výměšek žláz v zevním zvukovodu. Jeho funkcí je ochrana citlivé kůže zevního zvukovodu. Nadměrné hromadění může někdy způsobit tzv. ušní čili ceruminální zátku

cervicitida (cervicitis) – zánět děložního hrdla. Projevuje se výtokem, děložní čípek je zarudlý, bývají bolesti v podbříšku a v kříži, prosáklý, mohou být bolesti při pohlavním styku (dyspareunie). Změny hlenů mohou vést k neplodnosti

cervikální – 1. krční. (*c. obratle*, *zkr. C.*)
2. vztahující se k děložnímu hrdlu – *cervixu*

cervix (2. p. **cervicis**) – *lat.* krk, krček, hrdlo. Užívá se jak pro označení části

lidského těla (cervikální obratle), tak k označení částí orgánů, které mají charakter krčku, zúžení apod. *Bez bližšího určení termín „cervix“ označuje děložní hrdlo (c. uteri)*

cervix uteri – *lat.* děložní hrdlo, krček

cévnatka – viz choroidea

cévní mozková příhoda (zkr. **CMP**) – postižení určitého okrsku mozkové tkáně na podkladu poruchy cév, tj. jejich neprůchodnosti s následnou ischemií (mozkový infarkt) nebo poruchy celistvosti cévní stěny s následným krvácením do mozkové tkáně (mozkové krvácení). Projevy jsou od dočasných poruch hybnosti a řeči až po bezvědomí, ochrnutí a smrt

cévy – trubice, které v lidském těle vedou krev a mízu (lymfu). Dělí se na **tepny** (arterie, vedoucí krev od srdce), **žilý** (vény, vedoucí krev k srdci), **kapiláry** (v nichž se odehrává výměna látek mezi krví a tkáněmi) a **lymfatické c.**, které vedou lymfu

CFS – viz syndrom chronické únavy

cicatrix (vysl. cikatrix) – *lat.* jizva

cilia (mn. č. **ciliae**) – *lat.* řasa

cirhóza (zkr. **ci**) – závažné jaterní onemocnění charakterizované zmnožením vaziva a uzlovitou přestavbou jaterní tkáně. Projeví se jako „ztvrdnutí jater“. Játra tak reagují na různá poškození, obv. na zánět (*některé formy chronické hepatitidy B nebo C*) nebo alkohol. K příznakům těžké c. patří zejm. jaterní selhání se žloutenkou, otoky, ascitem, městnáním krve v trávicím ústrojí při portální hypertenzi, jícnovými varixy s nebezpečím těžkého krvácení, mozkovými poruchami až kómatem (jaterní encefalopatií), dále je zvýšená krvácivost, hormonální poruchy, snížená odolnost aj.

cirkadiánní – trvající přibližně den, opakující se přibližně jednou denně

cirkulace – oběh (krve, mízy). Viz krevní oběh

cirkumcize – obřízka. Chirurgické odstranění předkožky penisu. Provádí se z důvodů rituálních (u některých národů) nebo léčebných

císařský řez – viz *sectio caesarea*

cisterna – *lat.* nádrž. **C. subarachnoidalis** – místní přirozené rozšíření subarachnoidálního prostoru obsahující mozkomíšní mok (např. v oblasti mezi mozečkem a prodlouženou míchou)

citlivé zubní krčky – patologické procesy, u kterých dochází k obnažení často i nepatrné plochy dentinu počínajícím kazem, ústupem dásně nebo v místě klínovitých defektů. Vyvolávají nepříjemnou bolest na mechanické, chemické a tepelné podněty

civilizační nemoc – nemoc, jejíž vznik a rozvoj je podmíněn nebo výrazně ovlivněn civilizací, způsobem života, technikou, stresem, znečištěním životního prostředí apod. Klasickým příkladem jsou choroby srdce a cév, které jsou nejčastější příčinou smrti v průmyslově vyspělých zemích

-cize – označuje řez. Např. excize, incize aj.

clavicula (vysl. klavikula) – *lat.* klíční kost, klíček

CMV – *zkr.* cytomegalovirus

coccyx – (vysl. kokcyx) – *lat.* kostrč. Nejnižší část páteře tvořená čtyřmi rudimentálními obratli připojenými ke kosti křížové

cochlea (vysl. cochlea) – *lat.* hlemýžď. Součást vnitřního ucha, připomínající svým spirálovitým tvarem ulitu hlemýžďe. Jeho funkcí je zachycení zvuku

coitus (vysl. koitus) – *lat.* soulož

coitus interruptus – *lat.* přerušovaná soulož, která je ukončena vysunutím

pohlavního údu (penisu) z pochvy ještě před výronem (ejakulací) semena

coitus praeter naturam (vysl. preter) – *lat.* nepřirozený způsob soulože, tj. coitus per os (felace) nebo coitus per anum (řitní soulož)

colitis (vysl. kolitis) – *lat.* zánět tlustého střeva, kolitida

colitis ulcerosa (proktokolitida) – *lat.* zánět tlustého střeva a konečníku. Postihuje libovolnou část tlustého střeva, ale vždy konečník. Nemoc se projevuje bolestivým vyprazdňováním bez úlevy (tenesmy), krví a hlenem ve stolici, v těžších případech průjmů a celkovými příznaky (teplotou, kloubními příznaky, postižením jater aj.)

colon (vysl. kolon) – *lat.* tračník, tlusté střevo (*intestinum crassum*), součást trávicího ústrojí

colon irritabile – *lat.* dráždivý tračník. Funkční porucha tlustého střeva, „střevní neuróza“, projevující se četnými obtížemi, zejm. ve vyprazdňování (nadýmání, průjmů, zácpa atd.)

columna vertebralis (vysl. kolumna) – *lat.* páteř

combustio – *lat.* popálenina

compliance (vysl. komplajens) – *angl.* 1. poddajnost tkáně či orgánu, nejjč. hrudníku či plic, snižuje se např. s přibýváním vaziva, tj. zejm. u plicní fibrózy 2. ochota nemocného spolupracovat při léčbě, přijmout a řídit se pokyny lékaře

condyloma acuminatum (vysl. akuminatum) – *lat.* venerické bradavice, kožní výrůstek obv. v oblasti zevních pohlavních orgánů (stydě pysky u ženy, předkožka a žalud u muže) nebo v okolí řiti. Takové výrůstky se označují jako „fíčky“, bývají mnohočetné a mohou vytvářet až květákovité útvary s druhotnými změnami (mokváním, zánětem).

Je virového původu a je možný přenos pohlavním stykem

congelatio (vysl. kongelacio) – *lat.* omrzlina. Poškození způsobené nízkou teplotou. Projevuje se přechodným zblednutím s následným zčervenáním, puchýři až odumřením tkáně. Postihuje zejm. okrajové části těla

cor pulmonale (vysl. kor) – *lat.* plicní srdce. Chorobné zvětšení pravé srdeční komory, které je způsobeno vysokým tlakem krve v malém oběhu

cornea (vysl. kornea) – *lat.* rohovka, viz kornea

cornu (vysl. kornu) – *lat.* roh

coronaviry (vysl. koronaviry) – skupina virů způsobujících záněty horních cest dýchacích včetně rýmy. Do této skupiny patří také virus SARS-CoV-2, původce epidemie COVID-19

corpus (vysl. korpus; mn.č. **corpora**) – *lat.* tělo, těleso

corpus callosum (vysl. kalozum) – *lat.* část mozku spojující obě mozkové hemisféry

corpus ciliare – *lat.* řasnaté těleso. Kruhová struktura v přední části oka obsahující hladký sval, který upravuje zakřivení čočky (akomodaci)

corpus luteum – *lat.* žluté tělísko. Útvar ve vaječniku (ovariu), který vzniká po ovulaci z Graafova folikulu. Produkuje ženské pohlavní hormony. Přetrvává několik dnů a nedojde-li k oplodnění vajíčka, postupně zaniká. Při oplodnění přetrvává řadu týdnů a do vytvoření placenty je důležitým místem tvorby hormonů nutných k udržení těhotenství

costa (vysl. kosta) – *lat.* žebro. Zakřivená kost tvořící základ hrudního koše. Člověk má 12 párů žeber (I-XII), která se vzadu upínají na páteř a vpředu (7 žeber) pomocí žeberních chrupavek

na hrudní kost, zatímco zbylá se upínají navzájem nebo zůstávají volná

COVID-19 (vysl. kovid, zkr. z angl. coronavirus disease 2019) – infekční onemocnění vyvolané koronavirem SARS-CoV-2. Šíří se především kapénkami, k šíření přispívá také nízká hygiena. Inkubační doba je 2–14 dní. Projevuje se horečkou, kašlem, dušností, popř. pneumonií, u starších a oslabených osob je riziko úmrtí. Nemoc se poprvé objevila na konci roku 2019, v roce 2020 došlo k epidemickému šíření

coxa (vysl. koxa) – *lat.* kyčel, kyčelní kloub. *C. valga congenita* – vrozené vbočení kyčlí. *C. vara congenita* – vrozené vybočení kyčlí. *Luxatio coxae congenita* – vrozené vykloubení kyčlí

cranium (vysl. kranium) – *lat.* lebka

Creutzfeldtova-Jakobova nemoc (zkr. **CJD**) – vzácné, nevyčísitelné onemocnění mozku vedoucí k závažným poruchám nervové činnosti. Jsou poruchy hybnosti, koordinace pohybů, posléze demence. Má různé formy – sporadickou (sCJD), familiární (fCJD) s genetickým podkladem a tzv. novou variantu (vCJD, lidskou formu BSE přenášenou priony), která postihuje mladší lidi a má dlouhodobější průběh [Hans-Gerhard Creutzfeldt 1885–1964, Alfons Jakob 1884–1931, něm. neurologové]

Crohnova nemoc (vysl. kron, **enteritis regionalis**) – zánětlivé střevní onemocnění, které postihuje různé úseky střeva, obv. konečnou část tenkého střeva – ileum (ileitis). Vzácněji jsou postiženy jiné úseky trávicí trubice. Příčina není zcela jasná, je pravděpodobný podíl imunitních mechanismů. Stěna střeva je ztlustělá a celá prostoupená zánětem. Vytvářejí se v ní vředy, píštěle, abscesy, průsvit střeva se zužuje. Nemoc se projevuje průjmy, bolestmi břicha (někdy

značnými), poruchou trávení a vstřebávání [Burril B. *Crohn* 1884–1938 am. lékař]

crush syndrom (vysl. kraš syndrom) – angl. těžký stav vzniklý rozsáhlým rozdrčením kosterního svalstva (např. při zavalení), při němž hrozí šok, selhání ledvin a další závažná poškození různých orgánů

CT – zkr. počítačová tomografie. Rentgenologické vyšetření, založené na zobrazování příslušné oblasti těla ve vrstvách a na počítačovém vyhodnocení i drobných rozdílů v pohlcování rentgenového záření mezi jednotlivými kousky tkáně a orgánu. Výsledný obraz je podobný řezu příslušnou částí těla s dobře viditelnými normálními i event. chorobnými strukturami

cukrovka – viz diabetes mellitus

cunnilinctus (vysl. kunilinktus) – lat. forma orálního (ústního) pohlavního styku, při němž zevní pohlavní orgány ženy jsou drážděny ústy partnera (partnerky). Může vést k přenosu některých pohlavních chorob

cunnus (vysl. kunus) – lat. zevní část ženského pohlavního ústrojí, vulva

Cushingův syndrom (vysl. kušing, **Cushingova nemoc**) – onemocnění z nadprodukce hormonů kůry nadledvin [Harvey *Cushing* 1869–1939 bostonský chirurg]

cutis (vysl. kutis) – lat. kůže

cyanóza – namodralé zbarvení kůže a sliznic, které je důsledkem nedostatku kyslíku v krvi

cyklitida – zánět řasnatého tělesa, větš. spolu se zánětem duhovky jako iridocyklitida

cyklofrenie – mani depresivní psychóza; charakteristický je cyklický průběh se střídáním deprese a mánie

cyklotymie – trvalá nestálost nálady, resp. cyklické střídání smutné nálady (mírné deprese) a nálady veselé (mírné elace)

„**cyklus**“ – hovor. menstruační cyklus

cysta – patologická dutina s vlastní výstelkou (epitelovou vrstvou), pův. dutina obecně. Je vyplněna tekutou nebo tužší hmotou

cystadenom – nádor žlázového původu (adenom) charakteru cysty, též kystadenom. Např. c. ve vaječniku

cystein – aminokyselina (neesenciální) obsahující síru (sulfhydrylovou skupinu, –SH). Podílí se významně na struktuře bílkovin a na udržení přiměřeného oxidačně-redukčního prostředí v buňce. Zkr. *Cys, C*

cysticerkus – boubel. Malá dutinka (cysta), v níž se vyvíjí larva tasemnice. Vzniká po požití vajíčka tasemnice

cystická fibróza (mukoviscidóza) – autozomálně dědičné, relativně časté onemocnění žláz se zevní sekrecí. Porucha jejich funkce se projevuje zejm. v plících

cystitida (urocystitida) – zánět močového měchýře. Většinou je bakteriálního původu. Projevuje se častým bolestivým nucením na moč (polakisurií), pálením a řezáním při močení (dysurií). Bývá častější u žen a může být vázána i na pohlavní styk

cystoskopie – endoskopické vyšetření, které umožní pozorovat vzhled vnitřku močových cest. Cystoskop se zavádí močovou trubicí do močového měchýře. Umožňuje i některé léčebné výkony

cytogenetika – vědecké odvětví zkoumající dědičnost na úrovni buňky

cytokiny – látky bílkovinné povahy produkované buňkami a sloužící k jejich vzájemnému ovlivňování a předávání

informací. Uplatňují se výrazně např. v imunitním systému

cytologické vyšetření – vyšetření buněk získaných z lidského organismu (z povrchu těla, z určité tekutiny nebo orgánu, např. výpotku, štítné žlázy)

cytologie – věda studující buňku (její strukturu, funkce apod.)

cytomegalovirus (zkr. **CMV**) – jeden z lidských herpetických virů, široce rozšířený, někdy vyvolá onemocnění podobné infekční mononukleóze, mnohdy je infekce bezpříznaková. Závažné stavy může vyvolat u osob oslabených (záněty oka, plic, mozku aj.)

cytoplasma – základní hmota buňky, uvnitř které jsou jednotlivé orgány, je součástí protoplasmu

cytostatika – léky užívané k léčbě zhoubných nádorů (chemoterapii). Brzdí růst nádorových buněk a jejich dělení. Často se podávají v kombinacích a cyklech, mezi nimiž jsou různě dlouhé přestávky.

Mohou mít četné vedlejší účinky

černý (dávivý) kašel – viz pertusse

červená krvinka – viz erytrocyt

červi – parazitující č. a choroby jimi vyvolané – viz helmintóza

čěška – patella

čípek – **1.** léková forma – suppositorium

2. děložní – portio vaginalis uteri (část děložního hrdla vyklenující se do dělohy) **3.** uvula (např. čípek v krku) **4.** světlocitlivá buňka v sítnici (retině) specializovaná pro barevné vidění, k činnosti

potřebuje dostatečné osvětlení

čtyřhlavý sval – kvadriceps